

SOME ONYMIC PHRASEOLOGISMS CHARACTERISTICS OF TETOVO

ЗА НЕКОИ ОНИМИСКИ ФРАЗЕОЛОГИЗМИ КАРАКТЕРИСТИЧНИ ЗА ТЕТОВСКИОТ КРАЈ

Marina SPASOVSKA¹, Marina DANILOVSKA²

^{1*} Department of Macedonian Language and Literature, Faculty of Philology, University of Tetova

^{2*} Department of Macedonian Language and Literature, Faculty of Philology, University of Tetova

^{*}Corresponding author e-mail: marina.spasovska@unite.edu.mk, marina.danilovska@unite.edu.mk

Abstract

Onymic phraseology has a significant place in Macedonian phraseology. They are a heterogeneous group, because they can be composed of different basic components (personal name, surname, nickname, toponym, chrematonym, etc.). In our paper we will look at several phraseological expressions in which an anthroponym is used, and that's a characteristic of the city of Tetovo and its surroundings. Usually, such expressions are referred to people from the past or present, who stood out from others according to some of their character traits, their appearance or behavior.

Such phraseological units are mostly known to people from a certain place, but sometimes some of them are published more widely. We have decided on such a topic because we believe that expressions like: *Se nakjtila ka Sava Chvarkojca*; *Ka Dara and Vela sa*; *Ide po put ka Coste Ratajski*, etc. should be given special attention, to be interpreted and perpetuated.

Keywords: onymic phraseology, anthroponym, Tetovo, comparison, meaning.

Апстракт

Онимиските фразеологизми имаат значајно место во македонската фразеологија. Тие се хетерогена група, бидејќи можат да бидат композирани од различни основни компоненти (лично име, презиме, прекар, топоним, хрематоним и сл.). Во нашиот труд ќе разгледаме неколку фразеолошки изрази во коишто е употребен антропоним, а се карактеристични за градот Тетово и за неговата околина. Обично, со ваквите изрази се упатува на личности од минатото или од сегашноста, коишто се издвоиле од другите според некоја нивна карактерна особина, нивниот изглед или однесување.

Ваквите фразеологизми најчесто им се познати на луѓето од определено место, но понекогаш некои од нив се обнародуваат и пошироко. Се определивме за една ваква тема бидејќи сметаме дека на изразите како: *Се накитила ка Сава Чваркојца*; *Ка Дара и Вела са*; *Иде по пут ка Косте Ратајски* и сл. треба да им се посвети посебно внимание, да се протолкуваат и да се овековечат.

Клучни зборови: онимиски фразеологизми, антропоним, Тетово, споредба, значење.

Фразеолошките изрази го сочинуваат живописното лексичко богатство на секој народ и во нив се отсликува неговата историја, културата, обичаите, моралните вредности и животот, воопшто. Тие се доказ за неговата остроумност, снаодливост, мудрост и единственост. Секој јазик изобилува со фразеолошки изрази, коишто имаат посебно и важно место во рамките на неговиот лексички состав. Фразеологијата, како релативно млада лингвистичка дисциплина, ги проучува овие постојани, неслободни зборовни состави со единствено значење од различни аспекти.

Постојат бројни класификации на фразеолошките изрази, но ние, за потребите на трудот се одлучивме да разгледаме неколку онимиски фразеологизми карактеристични за тетовскиот крај. Токму за ваквите фразеологизми се смета дека покажуваат најтесна врска меѓу културата и јазикот. Онимиските фразеологизми имаат значајно место во македонската фразеологија и нивниот број е некаде над двесте¹⁹. Тие се хетерогена група, бидејќи можат да бидат компонирани од различни основни компоненти (лично име, презиме, прекар, топоним, хрематоним, етноними и сл.).

Во нашиот труд ќе разгледаме неколку фразеолошки изрази во коишто е употребен антропоним, а се карактеристични за градот Тетово и за неговата околина. Обично, со ваквите изрази се упатува на личности од минатото или од сегашноста, коишто се издвоиле од другите според некоја нивна карактерна особина, физичкиот изглед, според нивното однесување или облекување и сл. Ваквите фразеологизми најчесто им се познати на луѓето од определено место, но понекогаш некои од нив се обнародуваат и пошироко.

Општо познато е дека една од основните функции на личните имиња е референцијалната, а тоа значи дека секое од нив се однесува на конкретно лице или, пак, објект, но тие можат и да се доближат до општите именки, односно да ја изгубат својата референцијална вредност. Всушност, такво значење имаат личните имиња во фразеологијата, бидејќи се употребуваат конотирани и поопштени, и во таквите изрази името постои само формално (Велковска 2002: 37). За разлика од фразеолошките изрази со етноними, со коишто најчесто се изразуваат некои стереотипи врзани за одредена нација, како на пр.: *Пије како Рус; Работи како Германец; Пуши како Турчин; Мрзелив како Црногорец, Лаже како Циган* и сл., онимиските фразеологизми се врзани за одредени личности и имаат поограничена, пред сè локална употреба.

Честопати ваквите изрази ако ги употребиме без посебно објаснување, нема да бидат познати за поширок круг луѓе, или, како што истакнува Велковска „тој што го употребува ваквиот фразеологизам мора да ја знае „прикаската“, односно мора да знае што значи името што го употребува.“ (Велковска, 2002: 38). Сепак, постојат онимиски фразеологизми коишто се употребуваат на поширока јазична територија, односно им се познати на поголем број говорители (фразеологизми со познати имиња од митологијата, религијата, историјата, политиката и сл.). Повеќето од нив се влезени во фразеолошкиот речник на македонскиот јазик.

Бидејќи за ваквите изрази е веќе пишувано, за нас претставуваа предизвик токму фразеологизмите во коишто една од составните компоненти е лично име и прекар, а се типични за тетовскиот крај. Имајќи го предвид податокот дека со текот на времето тие се подложни на промени и на подновувања, нашата намера е да ги забележиме, да ја раскажеме „прикаската“ што стои зад нив за да се разберат пошироко. Во нашиот корпус доминираат споредбените фразеолошки изрази, во коишто се врши споредба со соодветниот лик, којшто предизвикал иста асоцијација кај повеќе луѓе, односно членови на заедницата.

¹⁹ Велковска, С. 2002: 36; Велковска, С. 2008: 64.

Така, изразот *Ка Сава Чваркојца* се употребува почесто кај повозрасната популација во градот Тетово. Имено, Сава е вистинска личност, жена која потекнувала од фамилијата Чварковци (позната фамилија во Тетово), и таа имала специфичен, невообичаен стил на облекување. Била многу дотерана, накитена, најчесто без некоја мера и вкус. Па така, денес овој израз се употребува за некое премногу дотерано женско лице²⁰ (*Што си се накитила ка Сава Чваркојца?*). Иван Слатински е човек кој потекнувал од тетовското село Слатино, но се преселил и живеел во градот Тетово. Тој бил 'накитен' со многу бецови, ама бил прилично неуреден.

Постојано се движел околу автобуската и железничката станица во Тетово, а честопати бесцелно се возел со воз. Изразот *Ка Иван Слатински* се употребува за некој несреден, неуреден човек, но и за некој што е накитен без мера и вкус. (*Глеј го каков е, ка Иван Слатински*). Карактеристичен за тетовската градска средина е и фразеологизмот *Ка Зора Цоклејца*, којшто се употребува кога некој ќе се вцрви во образите. Имено, Зора е реална личност која живеела во Тетово. Таа имала црвени образи, а кога ќе доживеела некаква емоција, се вцрвувала уште повеќе. (*Што си се поцрвенела бре ка Зора Цоклејца?*)

Мирче Буза е човек којшто живеел во градот под Шара, но кој, за жал, не се вклопил доволно во културните текови на своето родно место. Имал помали интелектуални способности. Прекарот Буза го добил заради тоа што имал големи усни (рилки). Но фразеологизмот *Ка Мирче Буза* се употребува за некој што има психички проблеми, а не за некој што има големи усни. (*Глеј го каков е, ка Мирче Буза*.) Споредбениот фразеолошки израз *Ка Дара и Вела* има поширока употреба од претходниот, бидејќи се употребува и во градот Тетово и во околните села, со значење 'постојано заедно'.

Дара и Вела биле две сестри коишто живееле во тетовското село Одри и тие секогаш и секаде оделе заедно. Затоа овој израз обично се употребува за две жени што се неразделни (*Кеј идете бе ка Дара и Вела? Де бре вие две, ка Дара и Вела*²¹). Фразеологизмот *Ка Косте Ратајски* е попознат во тетовските села, а потекнува од селото Ратае. Косте бил човек којшто живеел во Ратае и специфично за него било тоа што тој секогаш одел по пат со касетофон на рамото, од којшто ечела гласна музика.

Така, овој израз се употребува за некој кога оди по пат и слуша погласна музика (најчесто на телефон или на некој мини-звучник): *Што идеш бе по пат ка Костета Ратајски?* Фразеолошкиот израз *Ка Цица Партал* можеби има најпросирно значење, што се насетува од придавката партал. Цица Партал е прекар на еден човек кој имал помали интелектуални способности и живеел во тетовското село Јегуновце. Тој бил многу неуреден, извалкан, испарталавен, па оттука произлегува и овој фразеологизам со значење 'многу неуреден човек' (*Леле, каков си, ка Цица Партал*).

Сосема за крај, како најинтересен, го изделивме фразеолошкиот израз *Ка Трпе едно л'јче г'зе*. Трпе бил премногу слаб човек, којшто немал задник. Па така, овој израз се употребува за некој што е многу слаб, сув. (*Леле, каков си, ка Трпе едно л'јче г'зе!*²²) На крајот ќе заклучиме дека фразеолошките изрази со составна компонента антропоним карактеристични за градот Тетово и за неговата околина се сами по себе интересни и дека поголемиот дел од нив се споредбени, односно компаративни, при што, најчесто отсликуваат некои човечки особини. Сите се конотирани од реални личности коишто, всушност, од некоја причина предизвикале исти асоцијации кај повеќето луѓе, односно свои сограѓани.

²⁰ Исто така, со вакво значење се употребува и изразот *ка Доринда* (но Доринда е женски лик од некогашна популарна шпанска серија - премногу накитена жена).

²¹ На пошироката македонска јазична територија може да се сретне ваков фразеологизам (со исто значење), но варираат имињата.

²² Честопати, овој израз се употребува без личното име, но се знае асоцијацијата.

Меѓу луѓето од тетовскиот крај сè уште постои живо сеќавање на личноста која го мотивирала настанувањето на фразеолошкиот израз. Забележуваме дека сите изрази се однесуваат или на надворешниот изглед на луѓето или на некои негативни карактерни особини, односно неприродно однесување. Исто така, можеме да констатираме дека најшироко е распространет изразот *Ка Дара и Вела*, а останатите, сепак, имаат ограничена, локална употреба. Тие ги збогатуваат лексичкото и фразеолошкото богатство на тетовскиот говор, бидејќи, по правило, ваквите фразеолошки изрази многу ретко влегуваат во состав на општопознатиот корпус на фразеологизми на еден јазик, па токму затоа ние ќе се потрудиме да останат забележани, овековечени, со раскажана „прикаска“.

Референци

- [1]. Велковска, С. (2002). *Белешки за македонската фразеологија*. Скопје: ИМЈ Крсте Мисирков.
- [2]. Велковска, С. (2008). *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник*. Скопје: БПТ- Принт.
- [3]. Велковска, С. (2012). Онимиски фразеологизми во македонската фразеологија. *Предавања на XLIV меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*. 21-30.
- [4]. Коробар-Белчева, М. (2019). *Македонски ономастички истражувања*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- [5]. Мирчевска-Бошева, М. (2021). Онимите во македонската дијалектна фразеологија. *47 Научна конференција на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“. 59-70.
- [6]. Петрова С. (1997). За неколку фразеолошки изрази од Велес, *Трет научен собир на млади македонисти*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“. 295-300.
- [7]. Тофоска, С., Павлеска-Георгиевска, Б., Шемко-Георгиевска, Ј. (2018). Личните имиња во македонските и во албанските фразеолошки изрази. *Зборник од меѓународната фразеолошка конференција: Имињата и фразеологијата*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“. 301-310.
- [8]. Kurtović-Budja, I., Ribarova, S. (2018) Ki je Mara Peškariša? (o nekim antroponimima u hrvatskim dijalektnim frazemima), *Зборник од меѓународната фразеолошка конференција: Имињата и фразеологијата*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“. 397-408.